

378.22:811.1(045)

Н. В. Кучеренко,
аспірант

(Класичний приватний університет, м. Запоріжжя)

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЯКОСТЕЙ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА

У статті розглянуті професійно важливі якості, професійно значимі особистісні якості, професійні суб'єктивні та об'єктивні властивості, професійні якості педагога. Усі вищевказані феномени передбачають сукупність індивідуально-психологічних особливостей особистості, які сприяють успішності педагогічної діяльності, формують нахили до педагогічної діяльності, формуються у процесі педагогічної практики.

Постановка проблеми. Науковцями доведено, що успішна професійна діяльність залежить від спеціальних можливостей людини, які у свою чергу забезпечують виконання роботи на високому рівні. Професійний відбір базується на виявленні відповідності в людини вимогам професійної діяльності. Критеріями такої відповідності прийнято вважати наявність характерних здібностей або професійно-педагогічних якостей до певної спеціалізації. На жаль, державна нормативно-правова база, теорія та методика педагогічної та психологічної науки спираються на різні визначення, що спричинило велику кількість нечітких, неоднозначних основних понять. Така ситуація не сприяє систематизації термінологічної бази педагогіки, а навіть навпаки, вносить неабияку плутанину.

Проблема визначення професійних якостей викладача бере початок з відсутності самого поняття "професійно-педагогічних якостей" в тлумачних психологічних й педагогічних словниках та енциклопедіях. Разом з тим, відсутній чіткий перелік конкретних властивостей викладача вищого навчального закладу для ефективної реалізації педагогічної діяльності. Так, деякі автори, розглядаючи проблему професійно-педагогічних якостей спеціаліста синтезують їх з категорією "професійно важливі якості" як індивідуальними якостями суб'єкта педагогічної сфери. Але вони не є тотожністю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, дає підстави зазначити, що крім категорії "професійно важливі якості" в наукових джерелах з'являється категорія "професійно значимі особистісні якості" фахівця, що розуміються як індивідуально-психологічні особливості та спеціальні здібності особистості професіонала [1: 26].

Невирішена частина проблеми. Результати наукового дослідження та аналізу дають змогу відмітити, що не зважаючи на теоретичну розробленість та популярність питання психолого-педагогічних якостей, до цього часу існує плутанина в розумінні та використанні близьких за змістом термінів – якості, здібності, обдарованість, характеризуючи можливості людини.

Мета даної роботи полягає в аналізі основних теоретичних джерел професійно-педагогічних якостей викладача вищого навчального закладу та спробі більш детального тлумачення феноменів: "професійно важливі якості", "професійно-педагогічні якості", "здібності", "обдарованість".

Завданнями роботи є:

1. Здійснити концептуальний аналіз і диференціацію понять "професійно важливі якості", "здібності" та "обдарованість" застосовуючи метод аналізу та синтезу.
2. Охарактеризувати відносини цих явищ та вказати на їх відмінні та спільні риси.

Основний матеріал і результати дослідження. У психолого-педагогічній літературі крім категорії "професійно важливі якості" з'являється категорія "професійно значимі особистісні якості" фахівця, що тлумачаться як індивідуально-психологічні особливості та спеціальні здібності особистості професіонала [1: 26]. В одних випадках відмовляються від поняття якості, а використовують тільки поняття здібність (В. С. Фарфель), в інших – обидва поняття використовуються як синоніми, що й зустрічаємо в більшості випадків робіт з психології праці. Наприклад, В. Д. Шадріков не відділяє здібність від якості: "Певні якості і є здібності" [2: 157-158]. В інших публікаціях здібність тлумачиться синонімом обдарованості (О. Ф. Лазурський). У Словнику-довіднику з педагогіки вищої школи говориться, що "педагогічні здібності – сукупність індивідуально-психологічних особливостей особистості, які сприяють успішності педагогічної діяльності, а саме: комунікативність, перцепція, динамізм особистості, емоційна стійкість, оптимістичне прогнозування, креативність тощо". Також за О. О. Фунтіковою здібності передбачають певну особистісну спрямованість, ділові якості (педагогічні знання, вміння, навички, досвід) та відповідні педагогічній практиці властивості характеру (емоційна врівноваженість, любов до дітей та вміння комунікації) [3: 109]. Психологічна Енциклопедія у свою чергу свідчить, що "формування здібностей вимагає спеціального навчання і навіть обдарованості" [4: 142]. У цій же енциклопедії наводиться тлумачення педагогічних здібностей, а саме: вони є результатом успішної роботи вчителя;

ґрунтуються на відповідних нахилах до педагогічної діяльності, формуються у процесі педагогічної практики, створюючи основу для зростання педагогічної майстерності викладача [4: 143].

У сучасній психолого-педагогічній науці існує декілька підходів до розуміння поняття "обдарованість". Перший підхід. Енциклопедія освіти вказує, що обдаровані люди відрізняються високим рівнем розвитку загальних і спеціальних здібностей, крім того високою допитливістю, жагою до дослідницької діяльності, наполегливістю та успіхом у досягненні результату в тій галузі, котра їх цікавить тощо [5: 596]. Другий підхід вбачає обдарованість основою для багатьох інших здібностей [4: 228]. Третій підхід говорить, що обдарованість це суто індивідуальна диференціальна риса задатків людини, завдяки яким вона може досягти успіхів у певній діяльності. В. Юркевич виділяє наступні типи обдарованості: академічна (яскраво виражена здатність до навчання), інтелектуальна (уміння мислити, аналізувати, співвідносити факти), творча (нестандартність мислення й бачення світу) [2: 207].

Тлумачення поняття "якість" знаходимо в Енциклопедії Освіти, яка говорить, що "якості – це змістовні ознаки особистості як форми існування психіки людини, котра є цілісністю, здатною до саморозвитку, саморегуляції та наділеною власним унікальним і неповторним внутрішнім світом" [5: 1019] та Словнику-довіднику з педагогіки вищої школи, де "якості" трактуються наступним чином. "Якості особистості – сукупність психічних (у тому числі психофізіологічних) і соціально-психологічних властивостей: спрямованості (потреби, мотиви, інтереси, світогляд, переконання тощо), рис темпераменту та характеру, здібностей, особливостей психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, уваги, емоційно-вольової сфери)" [2: 386].

Розглянемо психологічно-педагогічний феномен "здібність". До природжених здібностей, за Є. П. Ільїним, належать конституційні, морфологічні особливості (зріст, вага, особливості статури), фізіологічні особливості (рівень максимального споживання кисню), психофізіологічні особливості (властивості нервової системи та темпераменту), найпростіші психічні функції (процеси пов'язані з пам'яттю, сприйняттям, увагою та ін.). Максимальний рівень здібностей базується на наявності максимальної кількості необхідних задатків [6: 40]. Виходячи з цього, на випадок відсутності певних здібностей компенсувати їх за допомогою інших здібностей неможливо. Отже, при виборі професійної діяльності необхідно враховувати якомога більшу кількість здібностей, що забезпечують ефективне виконання завдань і обов'язків спеціаліста. До набутих здібностей, які впливають на можливості людини, відносять: мотиви, знання, уміння, навички, а також приріст природжених здібностей [6: 40].

Є. П. Ільїн вважає сплав природжених та набутих здібностей якостями. "Професійно важливі якості – це такі функціональні якості та особистісні особливості людини, що сприяють успішному виконанню професійної діяльності. Функціональні якості – наявний рівень прояву будь-якої функціональної можливості людини, що базується на тій чи іншій здібності, незалежно від того, чим цей рівень обумовлений: природними особливостями та їх розвитком чи знаннями та вміннями їх використання, тобто досвідом". До функціональних якостей відносять тільки ті знання та вміння, що допомагають проявитися тій чи іншій здібності (швидкості, точності дій, витримці) [6: 42].

Важлива риса, що відрізняє якість від здібностей заключається в тому, що якість може характеризувати людину не тільки функціонально, але ще особистісно (особистісні якості). Також виділяють якості розуму, моральні, вольові якості та ін.

З усього вищевказаного виходить, що в процесі оволодіння певною професією кожна здібність, реалізуючись, отримує свій "зовнішній вигляд" і перетворюється на професійно важливу якість.

Інший підхід до розуміння поняття якості покладений П. Ф. Каптеревим. Цей підхід розкриває зміст професійних особливостей спеціаліста, тобто необхідних властивостей для реалізації успішної виховної та освітньої діяльності. По-перше, П. Ф. Каптерев відносить до спеціальних педагогічних властивостей наукову підготовку та особистий талант педагога. Наукова підготовка має об'єктивний характер та включає гностичні елементи, тобто фундаментальну підготовку педагогом з цієї дисципліни та глибоке знання свого предмету. Друга властивість має суб'єктивний характер та зводиться до педагогічного мистецтва, таланту, творчості. П. Ф. Каптерев також визначив власне особистісні властивості (морально-вольові властивості педагога): об'єктивність, пильність, чуйність, сумлінність, стійкість, витримка, самокритичність, справжня любов до дітей, прагнення до самовдосконалення [7: 595].

Структура професійних властивостей педагога за П. Ф. Каптеревим може бути схематично представлена на Рис. 1.

Наразі концепція професійно-суб'єктивних властивостей педагога П. Ф. Каптерева та їх структуралізацію стала предметом спеціального теоретичного та експериментального вивчення науковців А. К. Маркової, Л. М. Мітіної, В. О. Кан-Каліка та ін.

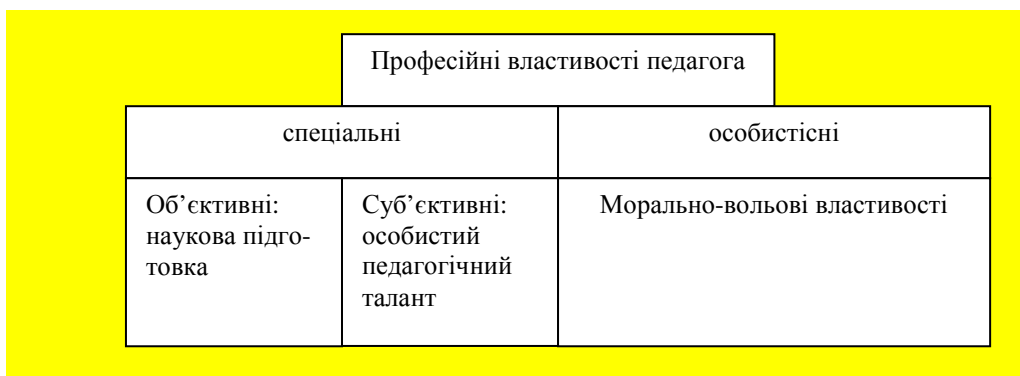

Рис. 1. Структура професійних властивостей педагога за П. Ф. Кантєревим

Л. М. Мітіна запропонувала визначення більш ніж для 50 особистісних властивостей педагога, а саме: чемність, вдумливість, вимогливість, вразливість, вихованість, пильність, гнучкість поведінки, гуманність, діловитість, доброта, сумлінність, доброзичливість, ідейна переконаність, ініціативність, щирість, спостережливість, критичність, логічність, любов до дітей, відповідальність, чуйність, товариськість, порядність, справедливість, прагнення до самовдосконалення, тактовність, емоційність та інші [8: 21].

Варто також відмітити, що різні сфери професійної діяльності потребують різних професійно важливих якостей. Наведемо перелік необхідних професійних якостей для моделі "людина-людина", виділений Є. Клімовим, передбачає наступні професійно необхідні якості:

- доброзичливість, такт;
- товариськість;
- емоційна стійкість;
- самовладання, витримка;
- чуйність, співпереживання;
- самостійність;
- домінантність;
- організаторські здібності;
- соціальний інтелект;
- чистота, чіткість, виразність мови;
- експресія обличчя та поведінки;
- наполегливість [6: 43].

Відтак, зведемо всі вищевказані визначення педагогічних термінів "професійно важливі якості", "здібності" та "обдарованість" в таблицю і за допомогою методу аналізу та синтезу спробуємо знайти відмінні риси цих понять, що допоможе зрозуміти сутність даних феноменів, які увійшли в широкий вжиток психолого-педагогічного словника.

Таблиця 1.

елементи	терміни		
	Професійно важливі якості	Здібності	Обдарованість
сукупність індивідуально-психологічних особливостей особистості, які сприяють успішності педагогічної діяльності	+	+	+
нахили до педагогічної діяльності, формуються у процесі педагогічної практики	+	+	

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, аналізуючи вищезгадані підходи, можна зробити наступний висновок. Маючи широкий спектр понятійних форм: професійно важливі якості, професійно значимі особистісні якості, професійні суб'єктивні та об'єктивні властивості, професійні якості структурний зміст являється однаковим. Звідси, для більш ефективного засвоєння спеціальних професійних знань, вмінь та навичок всі наведені категорії, які позначають психологічні особливості особистості, мають певне значення. Усі вищевказані феномени передбачають сукупність індивідуально-психологічних особливостей особистості, які сприяють успішності педагогічної діяльності та формуються у процесі педагогічної практики. Таким чином постає необхідність в більш детальному виділенні диференціального критерію, або потрібно інтегрувати всі категорії в одну. Така

інтеграція понять спричинює непорозуміння між автором та читачем, тобто не зрозуміло що саме мав автор на увазі, коли використовував одне з понять. Відтак, не дивно що подекуди питання про професійно-педагогічні якості в підручниках та наукових виданнях з психології праці взагалі майже не згадується. З приводу плутанини термінів погоджуємося з думкою Д. Дзвінчука, що для наукових понять є своя певна термінологія, звідси у результаті комунікації повинно бути повне порозуміння між тим хто сказав або написав та тим хто почув або прочитав.

Саме особливості кожного з психолого-педагогічних феноменів набудуть корінного дослідження в подальших наукових розвідках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Социальная педагогика: Курс лекций / Под общей редакцией М. А. Галазузовой. – М.: Гуманит изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 146 с.
2. Шадриков В. Д. Способность как качество и свойство // Научные основы прикладной психологии. Тезисы докладов к VII съезду Общества психологов СССР. – М., 1989. – С. 157-158.
3. Педагогіка вищої школи: Словник-довідник / Упор. О.О.Фунтікова. – Запоріжжя: ГУ "ЗІДМУ", 2007. – 404 с.
4. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К.: "Академвидав", 2006. – 424 с.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний редактор В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Ильин Е. П. Дифференциальная психология профессиональной деятельности. – СПб.: Питер, 2008. – 432 с.: ил. – (Серия "Мастера психологии").
7. Каптерев П. Ф. Дидактические очерки. Теория образования // Избр. пед. соч. – М., 1982. – 562 с.
8. Митина Л. М. Учитель как личность и профессионал. – Дело, 1994. – 216 с.

Матеріал надійшов до редакції 04.02. 2010 р.

Кучеренко Н. В. Дифференциация качеств, влияющих на реализацию профессионально-педагогической деятельности преподавателя.

В статье рассмотрены профессионально важные качества, профессионально значимые личностные качества, профессиональные субъективные и объективные свойства, профессиональные качества педагога. Все вышеуказанные феномены подразумевают совокупность индивидуально-психологических особенностей личности, которые формируются в процессе педагогической практики студентов.

Kucherenko N. V. The Differentiation of the Qualities Influencing the Realization of the Professional-Pedagogic Activity of a Teacher.

In the article the professional important qualities, professional significant personal qualities, professional subjective and objective qualities, professional teacher qualities are studied. All studied phenomena imply the system of individual-psychological features of a person which promote further progress of pedagogical activity and form during future teacher training.